

Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

door WILLEM TIP/deel 31
beeld: Digitale Beeldbank

Het Zaanse landschap

In de late jaren tachtig en de jaren negentig verrezen overal langs de Zaan en langs de Nauernasche Vaart nieuwe fabrieken. De gebouwen waren gemaakt van duurzame baksteen en iets later ook van gewapend beton. Nieuwe bouwwijzen braken baan. Staal verving hout. Met staal kon men grotere overspanningen maken. Dat maakte de indeling van de werkvloer gemakkelijker. Voor het uiterlijk van de fabrieken voegden de fabrikanten zich graag naar de heersende smaak. Veel fabriekspanden volgden de deftige neorenaissancestijl, die ook werd gebruikt voor raadhuisen en kerken. De gevels werden versierd met gele speklagen, gesmede muurankers, gevelstenen en tegeltableaus. Als gemetselde afdekking op de voorgevel bouwde men een ezelsrug. Die voorkwam inwatering.

Intussen liep het getij voor de molens steeds sneller af. Van de in totaal 280 houtzaag-, pel-, olie- en verfmolens in 1851 was rond 1900 nog maar een derde over. Vooral in de houtzagerij ging de afbraak snel. Van de 114 houtzaagmolens in 1871 telde men er in 1900 nog maar 32. Ieder jaar waren er zo'n twee of drie verdwenen. Vierentwintig nieuwe stoomhoutzagerijen hadden het werk overgenomen. De oude Molenbuurt achter het station van Zaandam kreeg stilzwijgend een nieuwe naam: Houtveld. Deze naam zou tot in de 21ste eeuw standhouden. Welgeteld één houtzaagmolen zou hier overblijven, De Held Jozua uit 1719.

De laatste houtzaagmolen: De Held Jozua.

Voor de watermolens die sinds het midden van de Gouden Eeuw de Zaanstreek hadden droog gehouden naderde eveneens snel het einde. Manakementen of brand stelden de ene molen na de andere buiten gebruik. Hun karakteristieke verschijsning, een forse, lage romp en wieken die bijna

het gras raakten, verdween uit het Zaanse landschap. Het eerst (1872) verbrandde de Westzaanse molen 't IJzeren Varken aan de Nauernasche Vaart. Die was gebouwd in 1653 en stond ter hoogte van de Middel. Over herstel werd niet meer gedacht. Zijn taak werd overgenomen door een stoomgemaal in Zaandam, de Soeteboom (1874). Vlak voor de eeuwwisseling (1899) sloeg de bliksem in bij watermolen De Guit, ook ooit gebouwd in 1653. De molen had haar naam sindsdien geleend aan het Westzaanse Watermolenpad. Aan het eind daarvan sloeg ze het polderwater uit op de Nauernasche Vaart. Na de brand volgde geen herbouw. De watermolen Het Leven in Zaandijk, gebouwd in 1632, werd tenslotte gesloopt in 1904. De as was gebroken. 'Eene watermachine met motor' nam het werk over. Vanaf dat moment zou De Woudaap (1651), gebouwd langs de Nauernasche Vaart bij Krommeniedijk, als enige Zaanse watermolen overblijven.

Molenaar's Kindermeel aan de Nauernasche Vaart.

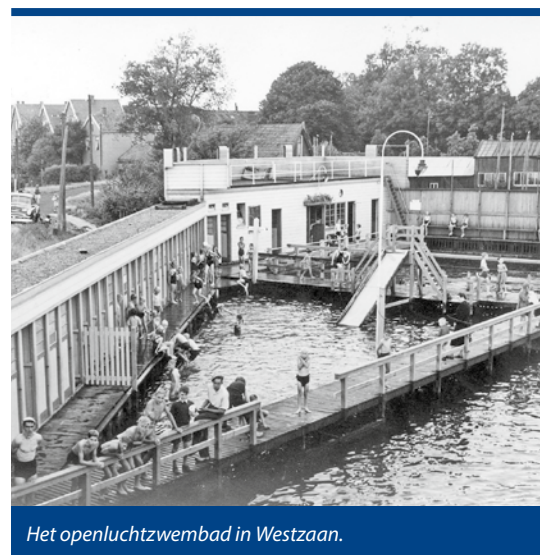
Goed dertig jaar, tot aan de Eerste Wereldoorlog, zou de opbloei van de Zaanse industrie voortduren. Ook de Zaandamse haven zou meegaan in die opgang. Tot het midden van de negentiende eeuw hadden de Zaanse houtzagers nog hun balken in Amsterdam gekocht. De opening van de 'Oude haven' in Zaandam (1885) maakte echter een rechtstreekse aanvoer mogelijk. Tot twaalf procent van de landelijke houtaanvoer werd in de volgende jaren hier gelost. De groei, verder bevorderd door de ruime Wilhelminasluis tussen Zaan en Voorzaan (1903) en de nieuwe balkenhaven (1911) ging vervolgens gestadig door. De Eerste Wereldoorlog brak haar af. Daarna zou ze niet meer terugkeren. De oorlog had de bakens verzet. Landen die eerst balken verscheepten waren zelf gaan zagen.

Niet alleen in het vooroorlogse Zaandam kreeg de houtbewerking vleugels. Ook in Westzaan-Zuid leefde de houtbewerking op. Houtzagerij Rote

Stoomzagerij De Adelaar van houthandel Rote.

werd hier in 1886 gesticht door Pieter Rot. Na een bescheiden begin volgden geregeld uitbreidingen. Aan het eind van de Eerste Wereldoorlog verwierf het bedrijf een stoomzagerij. In de overigens schamele jaren dertig volgden een schaverij en een lijstenfabriek. Voor een nieuwe golf van groei zorgden na de Tweede Wereldoorlog de wederopbouwjaren. Tegen het eind van de wederopbouw, in de jaren 1960, bracht Rote zelfs een eigen kustvaarder in de vaart. Die moest voor een snelle en voordelige aanvoer zorgen. Het tij was tegen die tijd echter al gekeerd. In 1970 was de wederopbouwtijd voorbij. Twee energiecrises en stijgende rentes zouden de kosten opdrijven. Zoals voor veel andere Zaanse industrieën zou voor Rote een moeizame tijd van afbouw beginnen. Samenwerkingsverbanden en fusies vormden de aanzet tot het uiteindelijke vertrek uit Westzaan (2001). De lege bedrijfsterreinen werden overgelaten aan de woningbouw. De naam Rote zou echter voortleven als een sociaal geleid bedrijf dat ook maatschappelijk actief was, zoals bij de bouw van het Westzaanse openluchtzwembad (1925) en de gereformeerde kerk (1928).

Het openluchtzwembad in Westzaan.

